

ČENĚK
ZÍBRT

Ž historie piva

VYŠEHRAĐ

ČENĚK ZÍBRT
Z HISTORIE PIVA

ČENĚK ZÍBRT

Ž historie piva

Uspořádala Klára Pilíková

VYŠEHRAĐ

Č E N Ě K Z Í B R T

Z HISTORIE PIVA

Uspořádala Klára Pilíková

Doslovem opatřil Karel Altman

Redigoval Jan Linka

Obrazovou přílohu sestavila Radka Fialová

Typografie Vladimír Verner

Odpovědná redaktorka Radka Fialová

E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2014 jako svou 1240. publikaci

Vydání v elektronickém formátu první

(podle v tomto výboru prvního vydání v tištěné podobě)

Doporučená cena E-knihy 220 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Vítá Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

Epilogue © Karel Altman, 2013

ISBN 978-80-7429-445-7

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

Kniha vychází s přispěním Ministerstva kultury ČR

Vyobrazení na patitulu:

Mikoláš Aleš, Pivovarský znak s královskou korunou a zkříženými limpami nesený anděly,
nahore patron sladovníků sv. Václav kolorovaná kresba, 1900

Na frontispisu:

Mikoláš Aleš, Bednář, akvarel, 1910

Za laskavé poskytnutí historických pohlednic a fotografií z pivovarského provozu
nakladatelství Vyšehrad děkuje těmto pivovarům:

Měšťanský pivovar v Poličce, a. s.; Pivovar Černá Hora, člen skupiny Pivovary Lobkowicz, a. s.;
Pivovar Klášter, člen skupiny Pivovary Lobkowicz, a. s.; Pivovar Starobrnno, člen skupiny Heineken
Česká republika, a. s.; Žatecký pivovar, spol. s r. o. a databance www.historicke-foto.cz

HISTORICKE-FOTO.CZ

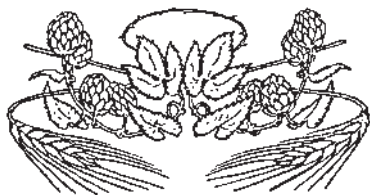
Z DĚJIN PIVA
A PIVOVARNICTVÍ
V ZEMÍCH ČESKÝCH

Po přání ctěné redakce snesu do řady statí rozmanité příspěvky, týkající se dějin piva českého a všeho, co s ním souvisí. Laskavému čtenářstvu podám obrázky mosaikové z dávných dob české minulosti. Ukáží, jak staré jsou zprávy o českém pivě, jaké druhy piva bývaly, které druhy byly proslulé, jaké byly poměry pivovarské, jaké řády a privileje měli sladovníci, jaké cechovní zábavy a kratochvíle. K tomu připojím obrázky z dějin českého hostinství, jak krčmáři pivo prodávali, jaké měli svazky a poměry se sladovníky, jaké smlouvy atd. atd. Vše to podám v článcích samostatných, jež vždycky budou obsahovati určitý druh z naznačených látek, tedy např. o chvále českého piva, o cechovních rádech apod. Články budou čerpány jednak z pramenův archivních, jednak ze starých knih tištěných, jednak z rozličných monografií.

Začínám se článkem, tuším, pro moderní čtenářstvo, zejména čtenářstvo odborné, zajímavým, totiž o tom, že již za starých časů *bývalo české pivo falšováno*, že sladovníci i hospodští bývali někdy šalební.

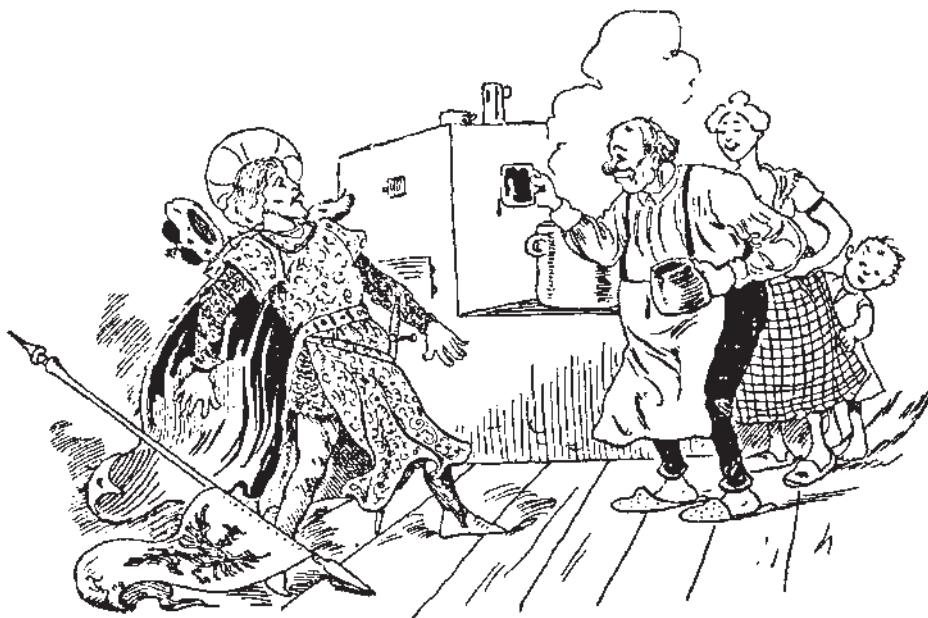
I.

O šalbě při vaření a prodeji piva

Touží-li ctihodný mravokárce staročeský *Štítýn* na krčmáře, že prý „*mistrují* vína a učinie je nezdravějšie, aby je spieše rozprodali“, vyrozumíme z těchto slov, že již ve století XIV. nebývalo vzácnou novinkou falšovati nápoje. Tu je svědectví o víně. Nechybíme pravdy, dovtpíme-li se, že krčmáři mohli také znáti podobné prostředky při falšování piva, odedávna známého nápoje staročeského. Dokladů toho přímých v památkách staročeských přibývá rozvojem časovým víc a více.

Bezpečné svědectví, že ve století XV. byla česká piva falšována, zachoval budoucí paměti mistr *Pavel Židek*. Radí ve Zprávonně (rukopis universitní knihovny pražské, 63) králi Jiříkovi Poděbradskému, jak zabrániti, aby „zlá“ piva nebyla vařena. Postyskuje si: „O pivích račte věděti, že piva tak *zlá* nyní a *vodnatá* dělají, že nemocní lidé nemohú se obživiti v své žizni a mnohý nezdravý, neb příliš mnoho na var berou. Tak praví, že šestadvaceti věrtelů na var berou a prve za pana Peška brali jedné šestnácte sudů na var. I protože mnozí lidé pitím živi sou více, račte opatřiti, ať se dvoje pivo bílé vaří, totiž husté (po dvou peněžích půl pinty) pro neduživé a tenké pro chudinu a pro dítky anebo jak by našli moudří.“

Že pivo zhusta tenkrát bývalo falšováno, svědčí také zvláštní církevní zápo- věď, které se laskavý čtoucí asi nemálo podiví. Mezi velikými hříšničky, kdož nebyli připuštěni ke stolu Páně, ke sv. přijímání, zapsáni v seznamu rukopisném v univer- sitní knihovně pražské, ze století XV., vedle jiných provinilců ti – kdož pivo falšují!

Sv. Václav, patron českých sládků, okouší na svůj svátek doma vařené „takypivo“.

Ilustrace K. L. Thůmy pro časopis *Sládek*

Podobá se, že přísné vyhrůžky málo pomohly. Aspoň ve století XVI. znova, ba víc a více čítáme o falšování nápojů, mezi nimi také o falšování piva. Dělo se to způsobem všelijakým. Přimíchali sladovníci i krčmáři do piva dobrého piva slabšího, řediny, nebo přimísili rozličné smíšeniny bylinné i jiného druhu nebo konečně přidali do piva prostě vodu. Všecko to doloženo následujícími zprávami.

Falšovali pivo především *sladovníci*, vařice pivo „lehčejší“ než kázal řád. Zpráva o tom zapsána v instrukci „pánům starším nákladníkům piv vaření v Starém Městě pražském od p. purgkmistra a pánův v příčině pivných šenkýřů vydané“ z roku 1629 (kniha archivu král. města Prahy, čís. 994, l. 210–212).

Zvláštní artikul věnován zlořádu, že za dary prodávají šenkýři pivo zlé. Proti tomu napsán přísný řád v ten rozum: „Poněvadž tak veliký plat a posudní na pány nákladníky uložen a šenkýři vedle předešlého způsobu tomu by snad chtěli, když v městech těchto pražských všeho hojnost a lacinost byla, aby jim dvacátý sud nadáván byl, aby také mnozí z týchž nákladníků, když někdy *lehčejší* piva zvařili, jen aby je šenkýři od nich brali, jim ledajaké accidentia a případnosti passírovali a na láce dávali, k hodům a slavnostem praesenty posílali: pročež to aby vše do konce minulo a z řádných šenkýřův pod pokutou rozloučení od živnosti od žádného nákladníka takového nic žádati nemá a moci jmiti nebude, leč by sám některý nákladník z své dobré a svobodné vůle některému šenkýři nětco darovati chtěl.“

Kdo jednal proti oznámenému artikuli, byl pokutován přísně, jak zase o tom zevrubně zapsáno.

Z dalšího artikulu však se dovídáme, že šenkýři nejen piva zlá od sládků brali, nýbrž sami k tomu všemu ještě je horší dělali. Čtoucí hned to vyrozumí z těchto jasných slov: „Jedenkaždý šenkýř přijat jsouce a piva by dávati a šenkovati měl, že jich *falšovati bílé řidkým a ječné conventem dolívati* nebude, to povinností stvrditi má; ani také žádný z šenkýřův od nákladníka po ječném pivě conventu a řediny žádati na potomní časy nemá – *neb nyní piva falšují a míchají!*“

Když míchal šenkýř dobré pivo trochu horším, nebylo to tak ještě trestuhodné, jako když přitrušoval do piva a nápojů jiných – prostředků umělejších, někdy prostředků škodlivých zdraví lidskému. Kněz *Tomáš Bavorovský* v Kázání o sv. pokání (vyd. 1552, list m 2) zhurta se pouští na lstivé krčmáře. Volá z čista jasna z kazatelný: „Ti, kteří s šenky zacházejí, k tomu se někdy přiznají, že rádi *dvě za jednu napiší*, ale o tom mlčí, kterak mnohokrát nápoje čisté falšují, opravují, *vápňem, sirou, solí a divnejmi flastry* mistrují, v tom velmi hrozně proti Pánu Bohu i svému bližnímu hřešíce: proti Bohu, že smí dar jeho opravovati, proti bližnímu, že ho netoliko o některý peníz připraví, ale mnohokrát i o zdraví.“

Jinde v podobný rozum vykládá o šalbě šenkýřů slovy zajímavými: „Nechci toho mnoho připomínati, kterak při šencích pro ozdobu pyšnou lid obecný se loupí; nebo tu musejí býti pěnky pro Blanky, připisování pro premování, slevky pro rukávky, nedolevky pro fěrtoušky, aby měli z čeho na frejře nakládati, musí k vínu a *pívu vody přilévati*. Při tom aby mnohé své bryndy a vína zfalšovaná mohli s užítkem vydati, smějí sirou, vínem páleným a mnohými jinými nečistotami nápoje nakaziti

a lidu obecnímu ne bez ublížení jich zdraví vydávati.“ (*Časopis českého musea*, 1864, 26)

Tak a podobně kazatelé volávali lstivým prodavačům nápojů, ale házeli hrách na stěnu. Ba i to se stalo, že kazatel ve své horlivosti vlastně více šaleb posluchačům prozradil, než sami znali. Svědectví toho poznamenal *Blahoslav* v knize o vadách kazatelů. Dí doslovně: „Slyšel jsem, že některého času šenkýřka nějaká také šla do kostela ke mši, jak obyčej. A toť kněz kázal a v svém kázání příklad nějakýž velmi potřebný, ale šenkýřce příjemný přivede. Po kázání šenkýřka vrátivši se domů, chválila kázání toho, pravieci, že jest nikdy tak užitečného kázání neslyšela. Toto pak bylo, což a pročež kněze chválila: dával kněz příklad, jak jsou lidé mnozí falešní, neupřímní a blížní své škrabí, jako prý šenkýřky, když pivo zlámají, takže ani pěny držeti nechce, tedy namydlí něco toho piva a vlejí do sudů. A takž se to pivo velmi pění. I naučila se ta šenkýřka od toho kněze z toho příkladu, jak by pivo opravovala, aby ho snáze vybyti mohla.“

Kromě všeho jiného falšovaly krčmářky nápoje také bylinami. Vyčítá totiž v staročeské divadelní hře *Kupec žebračkám*:

„Také koření kopají,
to šenkýřkám prodávají
za dosti velikou cenu
dáblík, toliku, verběnu.“

Čtenář snadno si domyslí, že všechny výčitky a hrozby neodstranily falšování piva. Plno stesků v knihách století XVIII. Vtipkuje např. kněz *Veselý* (Kázání, vyd. 1724, str. 392): „Domu kupeckému aneb šenkovnímu stává se spasení, když tam ani závaží není lehčí, ani míra není menší, ani loket kratší. Když ani *pivo není vodou křtěné*, ani víno překřtěné...“ Tu máme doklad, že název „křtít pivo“ není vymyšlen v době moderní. Není vymyšlen název ani způsob, jak jsme četnými doklady ukázali, známý odedávna u starých Čechů.

* * *

Sladovníci dopouštěli se ještě jindy šaleb než při vaření piva. Staročeský rýmovník obšírně o tom vykládá v *Hradeckém rukopisu* (vyd. Patera, 396). Takto začíná vytýkati:

„*Sladovníkóm též povědě,*
mnoho zlého do nich vědě.
Chtie brzo bohati býti,
ač sě jim dá zbožie žíti;
ale když kto zle dobude,
tomuť nerado probude.
Často jim po hříechu shoří,
potomť musí býti v hoři.“

Líčí pak skladatel všelijaké šalby sladovníků, jak ošizují svoje vrstevníky:

„Tenť obyčej v sobě jmají,
žeť neradi na to tbají,
když jim sedlák dá trh rovný,
vnesa obilé do sladovny,
budeť s ním lecco mluviti
zatiem hledá vystaviti,
kdež by jměl *najvěčší mieru*
V tomť ukáže svú nevěru.
A když to obilé změří,
on mu na tom dobře věří,
budeť z nich slady dělati,
chtě mnoho krošív nabrati.
A ktož po slad (přijde) k němu,
sladovník vystaví jemu,
nalezna *mieru najmenší*
a jinde schová najvěčší,
řka: „Toť jáz беру na mú vieru,
žeť jáz jmám spravedlnú mieru!“
Toť sladovník dobře umie,
ktož jemu v tom nerozumie.“

Jindy prý sladovník tajně ubírá cizího sladu a přidává na svou hromadu.
Zevrubně líčí rýmovník v ten rozum:

„Druhét opět dvorně činí,
řiedkýť se naň toho domní:
Ktož mu dá obilé mnoho,
by j'mu dělal slady z toho,
on učiní velmi dvorně,
ale stane se nerovně.
Vyspa svůj slad na hromadu,
ospe jej jako zahradu
okolo cuzími slady,
až k svému nebude kady.
Znamenajž, coť činí potom,
jáz vám najlěp poviem o tom.
Dosáhna hřebľa dlúhého,
nepomnie svědomie svého.
Budeť okolo hrabati,
k svej hromadě přitáhati;
vezdyť hrabe, neusada,
ažť bude hrozná hromada,
ze všech těch hromad najvěčšie,
jenž bieše ze všech najmenšie.
Takt umějí falšovati,
dobrými lidmi klamati.“

I volá na konec a vyhrožuje peklem těm, kdož se nepolepší:

„Nebožátka, ostavte se,
dluhého hřebľa zbavte se:
pro jediné dluhé hřeblo
musí tvá duše jíti v peklo!“

II.

Spor s pražskými šenkýři pivními

Šenkýři v Starém Městě pražském dlouho vedli si nevěrně. Šálili a šidili pány „nákladníky piv vaření“. Nabrali od nich piva plno, prodali, ale – neplatili. Vznikaly hádky, vznikaly soudy. Konec konců, když už nebylo míry ani konce šalbám lstivých šenkýřů, došli si ke konci roku 1629 páni starší nákladníci piv vaření ve jménu a na místě celého počestného pořádku nákladnického na radnici a pokorně žádali za přispění pana purgmistra i pány, žádali a nemálo sobě stěžovali:¹ „kterak prý šenkýři pivní, když jim piva na ouvěrek vystavují a s nimi o ně jisté smlouvy činí, přijmouce od nich k vyšenkování bílá i ječná piva, na kteréž náklad veliký věsti a cožkoliv k té živnosti zapotřebí hotovými penězi platiti musí: když jim platili mají, divných ouskokuov, obmysluov a forteluov v tom užívají, takže za časté páni nákladníci o svý vlastní statek s nimi šenkýři se souditi přinuceni byli, a majíce za piva již stržená za sebou jich vlastní peníze, z nich náklad na soudy činiti a svou urputností a tvrdošijností až na vrch právo vedli, a když i vrchním právem přemoženi byli, zase jiných gryfův se chytili. Někteří sobě comissi místo executi jednávali, jiní přimluv u vzáctných a poctivých lidí hledali, někteří zvláště muži i do vězení se stavěli a pod tím manželky jejich předce živnost v domích pánův nákladníkův svobodně provozovali a takovým svým obmyslem některé z pánův nákladníkův do veliké škody a záhuby přivedli.“

Dále starší páni nákladníci hartusili na to zle, že mnozí opouští svá řemesla a chutě dávají se na šenkýřství, vědouce, že jim to vynese více nežli námaha při robotné práci svého bývalého řemesla. Tím však páni nákladníci doznávají újmy a škody – šenkýři zatím bohatnou a tyjí z peněz stržených za pivo nezaplacené sládkům. I žádali snažně zástupci pořádku nákladnického, „aby taková velicí neřádková na újmu a škodu živnosti jich se roztahující ... byli přetrženi a nadeptaní šenkýři pod správu pánův starších nákladníkův piva vaření byli uvedeni“.

Páni na radnici přisvědčili stížnosti. Sami že to spatřují, kterak pivní šenkýři s pány nákladníky „tak neupřímně a nespravedlivě zachází, u nich se na sta i více dluží, jim platiti nechťi“. Vydali proto zvláštní artikule, kterými budoucně mají se

¹ Zápis o tom v knize archivu král. města Prahy, čís. 994, l. 210–212, odkudž jsou vypisována místa v uvozovkách v tomto článku.

šenkýři vždycky řídit. Artikule ty jsou pro poznání poměru mezi sládky a šenkýři staročeskými velice charakteristické. Dopodrobna laskavý čtoucí tu pozná, jak to bývalo za starých časů.

Nejdříve šlo o zamezení zlořádu, když se do pořádku šenkýřského dral každý, zejména ten, kdo nechtěl své řemeslo provozovati. Ustanoveno „předně a nejprve, aby všickni šenkýři pivní, kteříž na ten čas od pánův ouředníkův šestipanských přijati jsou, listy svého poctivého na svět zplození, jako i vejhostní, před nimi složili a ukázali, při té živnosti, jestliže se tak, jakž následující artikulové ukazují, chovati budou, byli zanecháni. Však aby jména jich páni starší nákladníci do svých register pilně poznamenali, jako také i jejich zachovací listy i vejhosty viděli a spatřili.

A kdyby budoucně kterýžkoli za šenkýře přijat býti měl, to aby se s jistým vědomím pánův nákladníkův, za kteréhož se oni přimluvití mají, stalo. List pak jeho zachovací aby od pánův ouředníkův byl přijímán.“ O tom že již dříve bylo ustanoveno.

Volení „starších“ šenkýřův bylo podrobeno vlivu pánů nákladníků. Zapsáno v ten rozum: „Co se pak svolení starších šenkýřův dotýče, kdyby ti koliv obnovení býti měli, poněvadž páni starší nákladníci jich nejlépe povědomi jsou, když se takoví voliti mají, tehdy aby páni starší nákladníci dvě osoby z prostředku svého do ouřadu šestipanského se dali najíti, a tu se pány ouředníky šestipanskými starší šenkýře voliti a jim povinnost společně vydali.“

Pak vydán artikul, aby se šenkýř postaral o rukojmě svého dluhu za pivo. Artikul sestaven jest opatrně. Ručiti měly za šenkýře osoby dvě. Abychom neseřeteli původního pelu s jadrné řeči staročeské, buď zde uveden onen artikul v původním znění: „Poněvadž v předním artikuli strany listův skládání jisté vyměření jest učiněno, při čemž se toho zcela a zouplna zanechává, nicméně kterýkoliv šenkýř budoucně od kteréhokoliv nákladníka pivo buď bílé, aneb ječné na ouvěrek a smlouvu brátí a za ně teprva na termíny platiti chtěl, aby při ouřadě pánův starších nákladníkův dva hodnověrné a usedlé rukojmě, že ihned po vydání a vyšenkování piv od kteréhokoliv nákladníka vzatých, beze vší vejmluvy zaplatiti chce, postaviti povinen byl.“

Následující odstavec týká se toho, že šenkýři nemají žádati nijakých darů od nákladníka. Zmínili jsme se o tom v I. článku (str. 82) a otisknuli zmíněný artikul. Který nákladník proti tomu jednal, dával šenkýři dvacátý sud anebo jiné dary, byl přísně pokutován. Pokaždé musil dáti 10 kop grošů míšenských.

Další stať, aby šenkýři piva nefalšovali ředinou apod., otisknuli jsme také v předchozí stati na str. 11.

Kromě všeho jiného dopouštěli se šenkýři podvodu asi tím způsobem, že jsouce dlužni jednomu, šli prostě k jinému a tam zase na dluh brali. Pak šidili jednoho i druhého. Tomu zabráněno artikulem pátým docela přirozeně. Zaplať, co jsi dlužen, a pak můžeš brátí pivo na dluh u jiného. Doslovně po staročesku: „Který by šenkýř spustice se jednoho pána nákladníka od jiného piva brátí by chtěl, ten neprodleně aby dluh předešlému nákladníku zaplatil a dokavadž by nezaplatil,

žádný z nákladníků pod pokutou vejš oznámenou jemu aby piv nevystavoval, dokudž by cedulky aneb kvitanci o spokojení prvnějšího pana věřitele svého neukazoval.“

Přesně stanoveno potom, aby vždy cena byla spravedlivě vyměřena a vyměření to aby bylo vyvěšeno na dveřích radnice. „Poněvadž prý rozdílně vedle běhu lacinosti a drahoty pivo se posazuje, páni ouředníci šestipanští s pány staršími nákladníky, zač by žejdlík aneb pintu dávati měli, dle náležitého rozvržení jim šenkýřům saditi mají, obzvláště pak piva ječná, na ležení svařená, odkudž největší neřádkové a nařikání od lidu se dějí, podobným způsobem páni ouředníci šestipanští s pány staršími jim míry hodné a spravedlivé vydati, zač by žejdlík aneb pintu dávati měli, saditi na potomní časy povinni budou. Kterážto míra jedna za pány ouředníky šestipanskými a druhá za staršími nákladníky zůstati má a po každém sazení piva, po čem žejdlík, pinta bílého a ječného piva se šenkovati bude, to aby na tabulce napsáno a na dveře domu rathouského přivěšeno bylo. A pokudž se u některého z šenkýřův menší aneb zfalšovaná míra našla, ten 2 kopy grošův českých pokuty do pořádku nákladnického složití povinen bude.“

To vše platí o šenkýřích domácích. Šenkýřům cizím nesměli páni nákladníci piva svěřovati. Bylo přísně určeno: „Co se pak šenkýřův cizích dotýče, poněvadž oni žádného jha spolu s zdejšími netrpí, obecních povinností nevykonávají, tomu žádnému od žádného z pánův nákladníků piva na ležení dávati dopuštěno pod propadnutím téhož piva býti nemá.“

V krčmách tropeny zlořády druhu rozličného, pitky nemírné, svády, rvačky apod. Proti nepočetnosti namířen sedmý artikul. Ustanoveno v ten rozum: „Žádný z šenkýřův aneb šenkýřek čeládky pro jisté osoby při šenku podezřelé, lehké, Boha i všeho studu prázdné trpěti, jim hanebných hříchů, oplzlostí, pročež Pán Bůh hrozné pomsty dopouští, přehlížeti a povolovati nemá, což se jim vysoce zapovídá, a pokudž by na kterého co tomu nejmenšího podobného uznáno bylo, ihned té a takové živnosti zbaven býti má.“

Konečně jednáno o šenkýřích židovských. Aby jejich šalby byly přetrženy, ustanoveno v osmém odstavci: „Co se židovských šenkýřů dotýče, poněvadž skrze nepovědomost jich mnozí z pánův nákladníků k velikým škodám přicházejí, pročež aby také jmény svými v povědomost knih pořádku jich zapsáni zůstávali, obzvláště proto, že manželky jich, když který z nich z světa schází, statka a piv jim od nich svěřených účastni jsouce, divnými ouskoky registrům, vrubům a dluhům odpirají.“ Všeljaké výmluvy mají a platiti nechtí. Proto bylo zase potřeba, aby za šenkýře žida ručil jiný a sice starší židé aby se za něho přimlouvali. Teprve potom mohl žid bráti pivo od nákladníka.

Všecky oznámené artikule páni na radnici schváliti, „ratifikovati“ a povolití ráčili, aby byly zapsány do městských knih. Tak se stalo dne 20. listopadu leta Páně 1629.

Zdalo by se, že artikule, tak přesně vyměřené, učinily konec svárům a soudům mezi pivnými šenkýři a pány nákladníky piv vaření. Není tomu tak. Znova vznikly

neshody, dobrý řád porušen a znova páni nákladníci šli na radnici pro nové vyměření artikulů. Naříkali zase, že mnozí šenkýři jsou „nevděční, fortelní a obmyslní a neradi platící osoby.“ Purkmistr a páni opět přisvědčili a vydány doplňky artikulů předešlých, aby bylo vyhověno stesku a nářku pánů nákladníků. Jaké to stesky byly a jaké pak vydané artikule, povíme dodatkem laskavým čtenářům.

Leta Páně 1633 zapisuje písař do knih staroměstských nové řády pro pivní šenkýře.¹ „Došli totiž znova páni starší nákladníci piv vaření na radnici a, jak v líčení předchozím zmínka učiněna, znova prosili za přispění. Pověděli obšírně, kterak byly vydány artykule, jak by nadjmenovaní šenkýři pivní v dobrém řádu zdržování býti mohli.“ Artikule ty však zle prý jsou vykládány, takže místo shody a pořádku děje se nepořádek horší než dříve bývalo. Šlo tu o *úředníky šestipanské*.

Počestný pořádek nákladníků piv vaření žaloval v ten rozum: „Páni ouředníci šestipanstí nad týmiž šenkýři pivními větší správu a jurisdikci sobě pokládají a osobují, týmž šenkýřům, aby jim osob pořádku šenkýřskému nepřivtělených, kteříž živnost šenku pivného vedou, poznamenaných nedávali, zbraňují, a aby k starším nákladníkům v žádných svých potřebách mimo dluhy za piva se neutíkali, zapovídají, takže tíž šenkýři pivní tou příčinou v horším než prv řádu zůstávají.“

Žádali páni nákladníci piv vaření se vsí náležitou uctivostí a na místě celého pořádku nákladnického, aby z instrukcí (srovn. obšírně na str. 15 a další) první a druhý artikul napravili a je pánům starším nákladníkům a pánům ouředníkům šestipanským vysvětliti ráčili, „tak aby šenkýři pivní z správy pánův ouředníkův šestipanských, kterou sobě tak nad nima před pány staršími nákladníky jmiti pokládají, vyňati a jim starším nákladníkům vlastně pod správu a jurisdikci uvedeni býti mohli.“

Budoucně aby pivní šenkýři ve svých potřebách a obchodech byli povinni se utíkati toliko k pánům starším nákladníkům. Ustanovení toto „pro uvarování všelijakých konfusí a roztržitostí“ zevrubně pak vyloženo. Podrobnostmi nemíníme laskavého čtenáře unavovati.

Měli páni nákladníci na srdci ještě jinou věc. *Šalby šenkýřů* nepřestaly ani po vyměření artykulů roku 1629. Někteří z nich, jak žalují nákladníci, jsou osoby nevděčné. Nákladníci jsou nuceni s nimi se souditi ještě za všecku svou ochotu. „Mnozí neřádové a zjitření povstává a takových všech případností do tohoto artykule pro ouskoky, obmyslnost a chytrost lidskou vložiti a zameziti možné není, poněvadž lidé sobě rozličnými spůsoby škodí a ubližují.“ Aby tomu konec byl učiněn, ustanoveno doslovně: „Kterýkoliv šenkýř budoucně od kteréhokoliv pána nákladníka pivo ječné na vary a na ležení, na ouvěrek a smlouvu bráti chtěl, aby při úřadě pánů starších nákladníků dva hodnověrné a usedlé rukojmě, na nichž by nákladník přestal, že ihned po vydání takového piva od kteréhokoliv nákladníka vzatého, beze vsí vejmluvy, ouskoku a fortelu zaplatiti chce, postaviti byl povinen

¹ Archiv král. města Prahy, čís. 994, l. 213–215.

tak, aby takoví neřádrové přestali, šenkýři pivní v hrůzi a upřímnosti k pánům nákladníkům zdržováni a páni nákladníci tak často, jakž se prve dalo, k velkým škodám přivozováni nebyli.“

Tak bylo zapsáno do staroměstské knihy dne 28. března roku 1633. Pivní šenkýři byli nuceni řídit se nově stanovenými řády, kteréž páni nákladníci pro zamezení šalby a podvodu dali si potvrditi od purkmistra a pánů na radnici.

III. Stáří českého piva

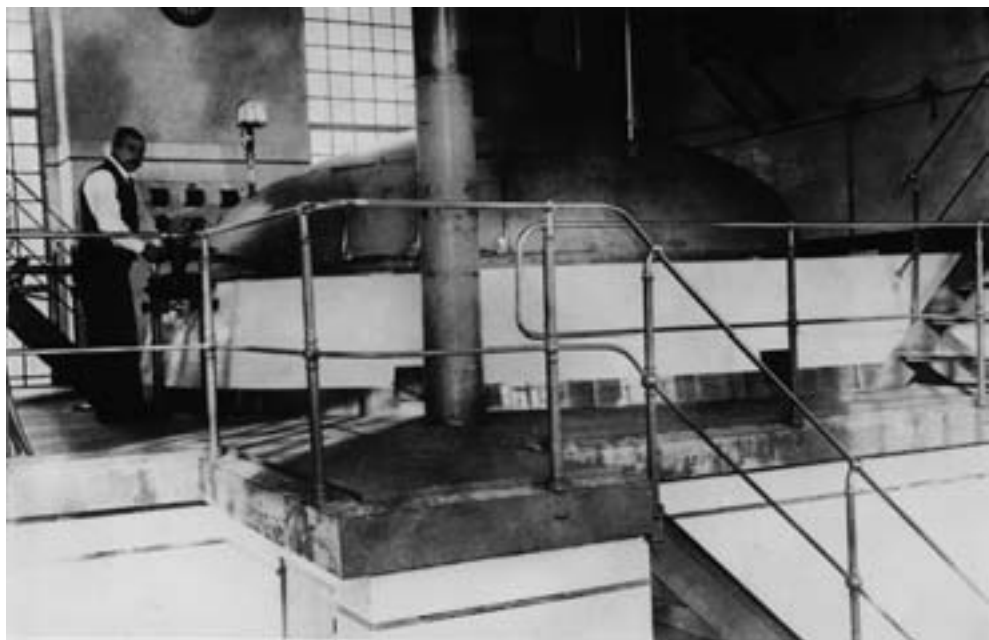
Staré zprávy o tom, že v Čechách pivo odedávna bylo vařeno, na četných místech v této řadě článkův uvedeme. Tuto chceme upozorniti zejména laskavé čtenáře odborníky, že stáří českého piva možná dokázati z dávných názvů pivovarnických. Je to nájisto závažné svědectví, přibírá-li již ve století XIV. slovníkár staročeský do své snůšky slov tehdejších původní české názvy z oboru pivovarského. Názvů těch jistě nemohl si jen tak ledabyle vymysleti a z čista jasna je zapsati z rozumu vlastního. Byly tehda patrně všeobecně již známy a rozšířeny. Kolovaly po českých vlastech jako ustálené pivovarské názvy technické. Přibírá-li je již ve věku XIV. slovníkár do své sbírky, usuzujeme docela přirozeně a správně, že názvy ty jsou starší, že vznikly dříve, než je slovníkár teprve z úst souvěkých sladovníků zaznamenává mezi jiná česká slova. Je nám tudíž několik těch slov, od něho zapsaných, vzácným a bezpečným svědectvím, že české pivovarnictví sahá svým původem do dob dávných.

Názvy, o nichž tu psáno, jsou zaznamenány ve slovníku Bohemáři (*Zbírka nejdávnějších slovníků*, str. 34) zároveň s latinskými názvy souznačnými. Jsou to jména podnes většinou dobře známá: *pivo – břečka – nákvasa – spolné – nálevka – čep – čbán – sud – slad – ozdnice – pivovár – mláto – chmel – droždíe*.

S důrazem dlužno vytknouti, že uvedené názvy nejsou názvy poněmčilé, z němčiny upravené, nýbrž názvy ryze domácí. To zasluhuje bližšího povšimnutí, zasluhuje úvahy v tom rozumu, že jsou-li to názvy domácí české, že i výroba, způsob vaření piva byl domácí, český, nikoli podle vzoru cizího, jak by tomu svědčily názvy zněmčilé. Těch tu není.

Názvy české dlouho se udržují v neporušenosti. V rozvoji časovém ovšem přibývá leckterý název cizí, ale většina starodávných jmen se udržuje.

Zajdiž s námi laskavý čtenář r. 1588 do pivovaru roudnického. Průvodcem bude nám inventář z téhož roku, uložený v *archivu třeboňském*. Stojí tu „pánve velké, káď mlátní s dvěma vobruči železnými, káď odlévací s 2 vobruči železnými“, je tu „sypnův nových i starých 23, kozlíky do hvozdu dva“, „okovy vokované“, „žokův na chmel 5, pytlův 56, povozy k spouštění piv, hubatky k odlívání piva“ atd. Vedle českých názvů setkáváme se tu však také s názvy cizími. Zapsán je totiž v inventáři „firšit novej, starej firšit“, „štychel velký“, „štychle malý 2“.

Varna pivovaru Černá Hora, historická fotografie z r. 1925

Spilka, kvasní kádě v Pivovaru Klášter, historická fotografie z období 1966–1913

Jdeme dále. Tu „v roznášce“ postaveno „kádí chmelničných 22, kádí větší 2, džberův 6, nálevky velký 2 a malý 1, cívky plechové 4“.

Z uvedených názvů, jejichž význam laskavý čtenář odborník lépe ví a zná, než pisatel těchto řádků, vysvětluje, že starodávných jmen nadále užíváno bylo od staročeských sladovníků.

Podobné názvy odborné jsou zachovány v starých řádech, kde předpisováno sladovníkům, kterak mají si vésti při vaření piva. Znali Čechové rozmanité veršičky, kde rýmováno o tom, např. radí kdosi v rukopisu universitní knihovny pražské (sign. 17 D. 4, 41):

„Pivo tvé buď čisté, nezvoctilé,
dobře z pšenice dobré vařené!“

Obšírnější jsou rozličná instrukcí, která dávali páni svým sladovníkům. Ukázkou tu klademe vzor podobné sladovnické instrukce, podaný od mistra Veleslavína v knize, kdež otištěny jsou dva spisy o hospodářství od Jana Brtvína z Ploskovic a Mikuláše Černobýla. Tam předpisováno, kterak majitel pivovaru má sladovníka poučiti o řádném vaření piva: „Sladovník má býti střízlivý, bedlivý, nelenivý, kterýž by slady v čas dělal, jich nepřemočoval a nepřeroštoval, a když vozdí, daremně nepálil; piva nepřereďoval ani nepřehuštoval a v spilce dobře vyhlédal. A tak ve všech těch věcech podlé řemesla a umění svého, aby se prostředně choval“ (str. 114, 115, srov. na str. 243).

V instrukci tomto opět zaznamenáno několik, tuším, rázovitých staročeských názvů sladovnických. Postačí snad již několik dokladů, kteréž otiskujeme v této stati, na potvrzení, že české názvosloví sladovnické je prastaré. Když názvosloví je staré, přirozeně i věci, jež názvy ty označují, sahají svým původem do dob dávných. Proto jsme se dovolávali názvosloví staročeského jakožto bezpečného svědectví o stáří českého piva.

IV.

Některé zprávy o druzích českého piva

Starí Čechové rádi si zavdávali piva. Není tu potřeba uváděti výrok *Eneáše Sylvia* (potomního papeže Pia II.), jenž ve své kronice české poznamenal: „Obyvatelé Čech místo vína pijí pivo, kteréž z pšenice aneb z ječmene vaří.“ Bylo mu tedy jaksi zvláštním zjevem, že Čechové dávali přednost pivu před vínem. Máme hojně domácích svědectví, že pivo bylo oblíbeným nápojem staročeským. Píše-li *Štítný* pořekadlo: „Hlédaj, by sahaje vína, nerozlil *piva*“, je tu spolehlivý doklad, že za jeho doby ve století XIV. pivo nebylo jeho vrstevníkům věci neznámou. Podobně mistr *Jan Hus* bezděky svědčí, že pivo v krčmách bylo čepováno, prozrazuje-li o podvodné krčmářce: „Krčmářka lakomá dadúc jiesti, i káže sobě jedné *pivo* zaplatiti, v kterémžto zaplacení i ztravu i pití přesáhne.“ Také ctihodný

Chelčický potvrzuje pití piva, vyčítá-li souvěkým labužníkům, že pijí „*pivo* husté“ v radosti, v utěšení.

Doklady ty jsou poměrně dosti staré. Shodně dokazují, že pivo české bývalo se zálibou popíjeno. V následujícím všimneme si, jaké to pivo bývalo, které asi bylo proslulé a které nic.

Česká piva měla dobrou pověst. Byla vyvážena ze země. V českém vydání Münsterovy *Kosmografie* z roku 1554 na listu 463 čteme: „Piv rozličných a velmi dobrých hojnost v Čechách: totiž *pivo bílé*, velmi zdravé, kteréž člověka nerozpaluje, ale podle komplexi každého dobře živí v chladnosti. Item *pivo staré*. *Hradecké* pivo bílé mohlo před lety *hamburskému* vrovnáno býti. Staré pivo *pražské* *gdánskému* nemnoho aneb nic snad napřed dávalo; neb *gdánské* a *hamburské* nyní za nejlepší ve všem světě pokládají.“ Upravovatel *Kosmografie*, pan Zigmund z Púchova, činí narážku, že taková bývala česká piva, nyní (v polovici století XVI.) že již pozbývají své výbornosti. Aspoň píše: „Tak také *rakovnické* a jiná piva v Čechách velmi již sou zlehčena.“

Podobá se, že české pivo přesto nadále bylo chutné a proslulé. Cizinec, lékař *Guarinoni*, kterýž za doby Rudolfovy v Praze pobyl, zmiňuje se o českém pivě ve svém spisu německém (*Grewel der Verwüstung*), na str. 910 a touží na hořké pivo *rakovnické* a *slánské* a jiná prý silná piva, člověku škodlivá, ale dodává, že pivo obyčejné, vařené z ječmene a pšenice, dobře živí a sílí ty, kdož je mírně pijí.

Zajímavější jsou zprávy *Tadeáše Hájka z Hájku*, kterýž napsal latinský spisek o pivu, jeho vaření a jeho vlastnostech (spisek tento přinesl *Kvas* v překladu r. 1878), z nichž otiskujeme tuto některé zmínky o českých pivech: „*Opavští* v měsíci březnu vaří pivo a odtud nazývají jej *břežňák*.“ Mimochodem tu vzpomínáme, že v staropražských knihách děje se také leckde zmínka o pivu „*břežnovém*“ (*marcialis*).¹ Pivo břežnovému staří Čechové přičítali zvláštní moc. Ve Slezsku bylo ho užíváno jakožto léku pro churavé.

Opavskému pivu podobá se podle Hájka *jihlavské* na Moravě a mnohá jiná piva, kteráž v království českém jsou vařena. Z nich přední místo zaujímá pivo *žatecké*, zvané „*samec*“. Jméno to dlouho se udržuje. V listině z roku 1619 psáno, že *Žatečtí* posílají komusi „*sud samečka*“. Čtoucí poznává, že to sud proslulého piva žateckého.

„*Sameček žatecký*“ byl v Praze oblíben. Abychom neunavili doklady suchopárnými, uvádíme zábavný toho doklad. Pavel Jizbický nepohodl se s kolejí Karlovou. Kdysi v srpnu r. 1603 přišel do kolleje, haněl profesory, vytasil rapír a oháněl se jím. Když mu pan probošt vzkázal, aby se spokojil, pokřikoval: „Co jsi ty prope zythus.“ List o tomto neslušném chování Pavla z Jizbice vykládá výrok jmenovaného nezbedníka: „Čímž na rozum dal, že probošt náš blíž sebe má *sameček žatecký*, kterému zythus říkají“ (Dvorský, *Paměti o školách*, 171). Je tím nepřímou napověděno, že se Pavel z Jizbice dotýkal pití výborného piva žateckého.

¹ Archiv král. města Prahy, čís. 993, l. 177.

Po „samci“ je podle Tadeáše Hájka slavné pivo rakovnické, pak *slanské*, potom *rokycaňské*.

Také Morava honosila se dobrým pivem. Potvrzuje to *Pešina z Čechorodu* v knize *Prodromus*, vydané r. 1663, na l. a 4. Píše: „Piva rozličného jednoho než druhé lepšího, jak pšeničného, tak ječného, má Morava hojnost.“

Zmínky o českých pivech v staročeských spisech jsou obyčejně jen nahodilé. Dlužno si jich tím více vážit. Ze všech jiných zasluhuje povšimnutí zpráva *Kořínkova v Pamětech Kutnohorských* (z roku 1675). Horníci silně pivali pivo. Spotřebovali mnoho piva, tolik, že novověký čtenář se podiví. Kořínek mimo to vypsal jména rozmanitých piv, která horníkům byla přivážena. Tím se dovídáme, která piva tehda se těšila oblibě. „To horníků množství nemálo upevňuje, že za starodávna u Hory 60 pivovarů se počítalo, v nichžto pivo stále se vařilo a jedna várka druhou stíhala; ale to vše postačiti nemohlo. Pročež přespolní piva do města se voziti musila, totiž: bydžovské, brodské, chlumecké, choceňské, časlavské, jičínské, jihlavské, kouřimské, kolínské, městské pražské; na to ze Slezska svídnické a z Lužice žitavské. A to všechno ledva postačiti mohlo; nebo často bylo žaloby horního lidu slyšeti, že dostatek piva v městě není. Povídá se, že za zlatých let v Českém Brodě 52 pivovarů bývalo a že v každém z nich každého týhodne nejméně jedna várka na 20 sudů se dělala. Tomu nechce každý věřiti a táž se mnozí, jak tak mnoho piva vyšlo? Ti mají věděti, že domácí a okolní sedláci, nejvíce pak lid Horu Kuttenský, zvláště havíři, o nichž staré horské přísloví znívalo: ‚Dělníci na Horách Kuttných roboty mají do soboty a peněz do neděle.‘ Ti, ti brodským pivem hrdla svá, dolovými prachy a sazemi zaprášená, proplakovali a pивné sudy hodně sušili. Z českobrodských pamětí taková zpráva jest, že se každotýdně přes půldruhého sta sudů piva z toho jedinkého města na Hory Kuttny vyváželo.“

Bylo již nahoře doloženo, že mezi dobrá piva patřovalo také *rakovnické*. Aby laskavý čtenář mohl si jasně představit, jak čistě a statně předkové naši popíjeli, budiž tu místo dáno zprávě o svatebním veselí pana Viléma z Rožmberka r. 1587, zapsané v rukopisu dvorní knihovny vídeňské (srov. *Památky archeologické* IX., 51). Byla to svatba hlučná, na níž kromě jiného pití bylo vypito *osm sudů* piva, a sice proslulého piva rakovnického. Bylo posíláno jako vzácný dar. Posílá např. r. 1601 radní písař v Rakovníku Šimon Žlutický mistru Mikuláši Trojillovi a Pavlovi Ambroži Pacovskému, správcům školy v Lounech, soudek piva rakovnického za dárek štědrovečerní, aby prý jeho „synek Matěj v začátcích svých na pozoru lépe zůstávati mohl“ (Dvorský, *Paměti o školách*, 308).

Sláva piva, v Rakovníce vařeného, tak se rozšířila, že v přísloví bylo o tom mluveno, jak prý jediné je pivo z Rakovníka. Jezdili pro ně z daleka a daleka. V Praze mívало dobrý odbyt.

Také *Domažlice* honosily se pivem chutným. Aby čtoucí nám uvěřil, že si toho nevymýšlíme, podáváme tu opis dvou zajímavých listin, kde objednáva v polovici století XVI. pivo domažlické vzácný odběratel – Ferdinand I. pro císaře Karla V.¹

¹ Srov. *Lumír*, 1857, str. 667.

V Bavorsku, v Augšburku pivo bavorské není mu po chuti. Píše „opatrným purkmistru a konšelům města Domažlic, věrným našim milým“, aby mu poslali rychle pivo povozem, který by jel ve dne v noci, aby tak pivo nepozbylo říznosti a právě svojí chuti. Píše doslova takto:

„Ferdinand z Boží Milosti římský, uherský, český etc. král, infant v Hispanii, arcikníže rakouské a markrabě moravské etc. Opatrní, věrní naši milí! Věděti Vám dáváme, že k truňku císaře římského, Jeho Milosti pana bratra našeho nejmilejšího a dětí našich nejmilejších piva potřebovati ráčíme. I majíce My vědomost, že *Vy piva*

Ilustrace Mikoláše Alše z roku 1907, otištěná v časopise *Sládek*

dobrá v Domažlicích vystavujete a Nás tím fedrovati můžete, protož Vám porouchíme, milostivě žádajíc, abyste hned a beze všeho meškání dva těžké vozy *piva bílého dobrého* a příhodného naložiti a je sem do Augšburku dnem i nocí, aby neskyselo, dovézti dali. Jestliže by pak jedni koně ustali, tedy nechť se jiní na cestě na to místo jednají, tak aby se sem co nejspíše možno, dopravilo. A My to pivo i což tak na fůry vynaložíte, hned Vám při dovezení a dodání toho piva sem zase zaplatiti poručiti rozkázati a takovou Vaši pilnost a povolnost, kteréž v tom od Vás seznáme, milostivě zpomínati ráčíme. Dán v Augšpurku, v pondělí po svatém Prokopě, léta L (1550) a království Našich římského dvacátého a jiných dvacátého čtvrtého. Ferdinand.“

Císařské rodině pivo domažlické dobře chutnalo. Svědčí tomu nová další objednávka, kdež je řeč o tom, že se pivo „líbí“. Listina zní v ten rozum:

„Ferdinand z Boží Milosti etc. etc. Opatrní, věrní naši milí! Věděti Vám dáváme, že k trunku císaře Římského Jeho Milosti pána a bratra našeho nejmilejšího a dětí Našich nejmilejších piva dobrého potřebovati ráčíme. I *poněvadž se Nám pivo Vaše dobře líbí*, protož Vás milostivě žádáme, porouchejíc, abyste Nám hned, jakž Vás toto psaní Naše dojde, tři sudy *piva bílého, dobře chmeleného*, a jeden sud čtvrtý prostějšího sem do Augšpurku po zvláštní fůře dnem i nocí na Náš náklad poslali a při tom, co za to pivo bude míti býti, tak oznámili, a co od té fůry přijde, při dodání Nám toho piva záplatu míti budete a My Vám toho milostivě zpomínati ráčíme. A teď Vám při tom list Náš otevřený na mejta a cla, na tu fůru piva svědčící, posíláme. Dán v Našem a říšském městě Augšpurku v sobotu před svatým Vavřincem, léta etc. L°, království Našich, římského dvacátého etc. Ferdinand.“

Z obou listin Ferdinandových světle, nade vši pochybu vysvítá, že pivo domažlické bylo tenkrát dobré, chutné, když bylo čepováno na tabuli císařskou.

Předkové naši byli hrdi na své dobré pivo. Byli si toho vědomi, že piva česká vyrovnají se pivům cizím, ba je předčí. V této stati uvedli jsme několik chvalorečných zpráv o pivech českých. Závěrkem budiž zvláštní usnesení z roku 1703, jež uveřejnil J. Ledr v *Dějích panství a města Nových Dvorů* (na str. 103). Je to připomenutí, aby pivo bylo vařeno bedlivě, řádně:

„Poněvadž v království tomto českém znamenitě a mnoho na tom záleží, aby piva dobrá, lidem záživná a užitečná, se vařila a vrchnosti místo užitku škodu nenesla, každý mistr pořádný se v tom přísně zavazuj, nebezpečíce se na čeládku, sám osobně ve dne i v noci k dělání sladu dohlížeti, v pivovare kotel, kusy na kádě v čistotě míti, a vedle těchto starožitných artikulů sladovnických stále a nezměnitelně na časy budoucí pokračovati.“

Na konec přidáno nábožné napomenutí a slib, že bedlivého sládku neujde odměna na tomto i na onom světě. Laskavý čtenář pousměje se, čta nábožná slova a snad si to vezme k srdci a zatouží také po tom, aby za vaření dobrého piva dostal se do rajske blaženosti.

„Když se tak chovati budou, po vezdejších pracech odplata časná – v nebi věčná je následovati bude. – Amen.“